

Anita Gamulin

O povijesti hvarske lože povodom restauracije glavnog pročelja

Anita Gamulin
Ministarstvo kulture RH
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Splitu
HR - 21000 Split, Porinova bb

UDK: 725.025.4(497.583Hvar)“2013“
725:352(497.583Hvar)(091)
Stručni rad/Professional Paper
Primljen/Received: 17. 10. 2014.

Ključne riječi: gradska loža, Hvar, povijesni razvoj, Trifun Bokanić, manirizam

Key words: town loggia, Hvar, historical development, Trifun Bokanić, mannerism

Restauratorski radovi na glavnom pročelju gradske lože u Hvaru odvijali su se tijekom listopada i studenog 2013. godine, a godinu ranije izrađena je arhitektonska dokumentacija zatečenog stanja južnog pročelja lože i konzervatorsko-restauratorski elaborat, koji je uključio mapiranje materijala gradnje, načina obrade kamena, vrste oštećenja, kao i prijedlog restauratorskih radova sanacije. Dokumentaciju su izradili talijanski restauratori iz tvrtke LAIRA s.r.l. iz Padove sa studenatima restauracije iz Italije, a tijekom restauratorskih radova priključila im se i hrvatska restauratorska tvrtka NEIR d.o.o. iz Splita. Projekt međunarodne suradnje pokrenut je na inicijativu Zajednice Talijana grada Hvara, financiran je iz fondova Regije Veneto, a Grad Hvar pružio je financijsku potporu i podršku čitavom projektu.

Restauratorske radove na loži supervizirao je Konzervatorski odjel u Splitu, a ovom prigodom iznosimo rekapitulaciju povijesnih događanja iz kojih su vidljive preinake na gradskoj loži, potkrijepljene novim spoznajama tijekom restauratorskog zahvata.

Gradska loža (*k.č. 68 k.o. Hvar*) sagrađena je na zapadnom dijelu Pjace – prostranog gradskog trga, najvećeg u Dalmaciji, koji je nastao nasipanjem duboke uvale, te urbanističkim uređenjem prostora između izvorno dvaju naselja. Sjeverno naselje, današnja Groda, izgrađena je na padini podno kaštela i tijekom XIV. – XV. stoljeća opasana je srednjovjekovnim obrambenim zidom. Južno naselje inicijalno se razvilo na sjevernim obroncima brda sv. Mikule kao suburbano naselje uz danas porušenu utvrdu iz XIII. stoljeća,¹ a značajniji urbanistički razvoj imalo je tijekom

XV. i XVI. stoljeća za vrijeme mletačke uprave, koja je upravo na ovom prostoru poticala naseljavanje i gradnju kuća. Razvojem javnih, komunalnih i sakralnih sadržaja definirao se trg koji ih je povezao u jedinstven grad. Gradski trg definirao se najvećim dijelom tijekom XVI. stoljeća; istočnim dijelom trga dominira pročelje katedrale sa zvonikom (*k.č. 174 k.o. Hvar*), biskupsko sjedište (*k.č. 173 k.o. Hvar*) i župska kuća (*k.č. 167 k.o. Hvar*). Katedrala se u dokumentima spominje prije 1249. godine,² a nastala je možda i na starokršćanskom lokalitetu.³ Na zapadnom dijelu trga izgrađen je sklop javnih građevina kneževe palače, od kojih je do danas uz gradsku ložu sačuvana samo sat-kula (*k.č. 82 k.o. Hvar*). Loža je zauzimala središnji položaj cijelog sklopa, s glavnim pročeljem orijentiranim na jug, a pred njom se nalazi manja zaštićena lučica – „mandrač“ i šandarac za zastavu, sagrađen 1446. godine sred Pjace,⁴ a preseljen na ovu lokaciju 1735. godine. Kneževa ili komunalna palača uključivala je više građevina s unutrašnjim dvorištima (*k.č. 66, 67 k.o. Hvar*), predstavljala je upravno sjedište grada, a porušena je prilikom gradnje hotela „Palace“, izgrađenog sjeverno od gradske lože (sl. 1). Urbanistička dispozicija lože kao središnje pozicionirane, izvorno ugrađene građevine uvjetovala je izvedbu samo jednog reprezentativnog pročelja, onog južnog, a dva reljefa lavova danas ugrađena u njeno zapadno pročelje izvorno su krasila glavna pročelja Gornje i Donje kule sklopa komunalne palače.

Prvi pisani podatci o postojanju gradske lože datiraju iz 1289. godine, kada se „*in logia comunis*“ sastajalo veliko vijeće hvarske komune.⁵ Loža se spominje i u Hvarskom statutu, kao mjesto u kojem bi dužnik koji ne bi ispunio

1 Fisković, C. (1977): Graditeljstvo grada Hvara u XVI. stoljeću, Matij Ivanić i njegovo doba, *Institut za hrvatsku povijest, Radovi 10*, Zagreb, str. 458., vidi bilješku broj 6.

2 Štambuk, I. (1976.): Razvoj hvarske pjace, *Hvarski zbornik 4*, Split, str. 263.

3 Fisković, C. (1977.): nav. dj.: str. 457.

4 Štambuk, I. (1976.): nav. dj.: str. 265.

5 Bučić R. (1956.): *O javnim građevinama i zgradama u Hvaru*, Split, str. 45.

1 Austrijski katastar, 1834. godina – detalj gradskog trga (Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju, Split)
Austrian cadastre, 1834, detail of city square (Archives of maps for Istria and Dalmatia, Split)

svoje obaveze bio kažnjavan stajanjem – „*stare ad logiam comunis*“.⁶ Početkom XV. stoljeća u loži se odvijao javni život grada, sastajao se sud i sklapali su se ugovori. Nema pouzdanih podataka gdje je bila izgrađena prva gradska loža, no temeljem dokumenata iz sredine XVI. stoljeća, Remigije Bučić pretpostavlja da je mogla biti na položaju gdje je danas izgrađena kuća Novak-Bonaparte (k.č. 28,29 k.o. Hvar), zapadno od gradskog parka.⁷

Kako se čini, već do 1440. godine grad ima i novu ložu⁸, čiji je položaj naveden u opisu hvarske Pjace iz 1459. godine, gdje se loža smješta na sjevernoj strani trga, između ribarnice (koja se nalazila kraj mola) i gradskih vrata (Porta Maestra – zapadna vrata na južnom obrambenom zidu). Iz navedenog opisa zaključujemo da je to i današnji položaj lože, iz čega se opet zaključuje da su neko vrijeme u gradu postojale obje građevine – nova i stara loža, kako se u dokumentima i nazivaju. Nova loža dovršena je tek oko 1487. godine, pa se navodi da se koncesija općinskog zemljišta davala u novoj loži – „*in Logia nova com. Lesinae*“.⁹ U isto vrijeme grade se pred ložom mul i mandrač (zaštićena lučica), na položaju gdje se ranije nalazio škver (brodogradilište)¹⁰, a taj se bučan i prljav posao premješta uz more na zapad,

južno od sklopa dominikanskog samostana i crkve sv. Marka.¹¹

U drugom dijelu XV. stoljeća nadograđuje se i rekonstruira Kneževa ili komunalna palača, sjedište javne vlasti, sklop koji je uključivao više građevina nazvanih kulama, povezanih zatvorenim dvorištima s gustirnama, velikom dvoranom i prostorom za suce,¹² a u sklop je svojom javnom namjenom bila integrirana i loža. U jednoj od kula bili su prostori za tamnicu. Zgrada komunalne palače, koja se zbog svog masivnog izgleda nazivala *Gornjom kulom (turre Superior)*, izgrađena je već početkom XIV. stoljeća; u njoj se sudilo i sastajalo se Veliko vijeće. Godine 1462., za kneza Francesca Justa, uređeno je južno pročelje Gornje kule, na kojem je ugrađena velika ploča s reljefom lava sv. Marka i uklesanim natpisom: 1462. *Franciscus Justus*. (sl. 2). Ploča s reljefom lava danas je ugrađena u zapadno pročelje gradske lože.

Kula izgrađena zapadno od lože nazivala se *Donja kula (turre Inferior)*.¹³ Pretpostavljamo da je ova kula sagrađena najkasnije, s obzirom na to da se nazivala i *turre Nova*, a dokumenti govore da se na kuli radilo 1538. godine,¹⁴ kada dobiva renesansni izgled sa širokim otvorima i balkonom.¹⁵

6 Isto.

7 Isto. Kuća Novak-Bonaparte izgrađena je na k.č.zgr. 28 k.o. Hvar.

8 Godine 1440. pri koncesiji jednog općinskog vrta kaže se da se vrt nalazi blizu stare lože. Ovaj podatak, kao i natpis ugrađen u sjeverni zid današnje lože (na ploči je reljef koji prikazuje anđela bez grba i natpis koji glasi „MCCCCXXXVII,....CEPTU“) upućuje na istovremeno postojanje obje građevine. V.: Štambuk, I. (1976.): nav. dj.: str. 268., Bučić, R. (1956.): nav. dj.: str. 45.

9 Bučić, R. (1956.): nav. dj.: str. 46.

10 Bučić, R. (1956.): nav. dj.: str. 24.

11 Štambuk, I. (1976.): nav. dj.: str. 266.

12 Bučić, R. (1956.): nav. dj.: str. 35.

13 Upravo u prostoru Donje kule providur Zakaria Barbaro (1539. – 1542.) je stanovao i ujedno obavljao upravne poslove komune. V.: Bučić, R. (1956.): nav. dj.: str. 36.

14 Duboković, N. (1962.): Nekadašnji izgled sklopa kneževe palače u Hvaru, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* br. 14, Split, str. 193. Spominju se ugovori sklapani sa zidarima koji su izrađivali kamene fragmente za providurovu rezidenciju.

15 Kulu su gradili korčulanski graditelji Frane Pavlović i Andrija Anzulović. V.: Fisković, C. (1977.): nav. dj.: str. 464.

2 Reljef lava izvorno s Donje kule komunalne palače, danas ugrađen u zapadno pročelje lože (foto: Z. Bočina, 2013.)

Relief of lion from the Lower Tower of the Municipal Palace, today built in the loggia western facade (photo: Z. Bočina, 2013)

U novoj kuli 1540. godine sastajalo se gradsko vijeće, a knez i providur Zakarija Barbaro (1539. – 1542.) često je izdavao naredbe u svojoj spavaćoj sobi, koja se nalazila „*in turri solitae residentie*“, koja se nazivala i „*turris inferior*“.¹⁶ Dakle, u Donjoj kuli bio je i providurov stan. Godine 1466. Veliko vijeće potvrdilo je knezu Augustinu Venieru ovlaštenje da između dviju kula Kneževe palače (*Donje kule i sat-kule*), a sjeverno od gradske lože sagradi veliku dvoranu. Kula sagrađena istočno od lože izvorno je bila dio obrambenog sustava južnih srednjovjekovnih zidina, kasnije postaje dio sklopa kneževe palače, a 1564. godine preuređena je u sat-kulu ugradnjom javnog gradskog sata i zvona. Gradska loža bila je integralni dio navedenog sklopa, sagrađena izvan perimetra južnog gradskog zida, na zapadu naslonjena na Donju kulu, a na istoku prislonjena uz sat-kulu. (sl. 3, 3a).

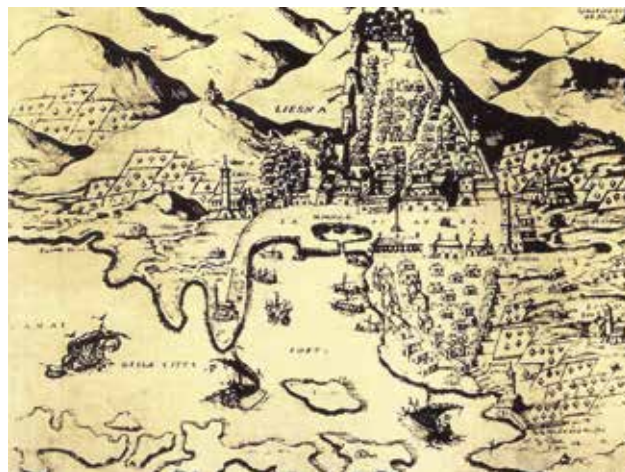
Iako se do danas osim gradske lože i sat-kule niti jedna od opisanih građevina nije sačuvala, iz navedenih se graditeljskih aktivnosti zaključuje da je nova mletačka uprava investirala u građevine javne namjene, bilo da je riječ o gore opisanom upravno-rezidencijalnom sklopu ili o komunalnim građevinama potrebnim za razvoj trgovine, prvenstveno arsenalu, rivi i mandraču.

Gradska loža u potpunosti je dovršena pod knezom i providurom Viktorom Diedom (1515. – 1517.), pa se po njemu dugo nazivala i Diedova loža.¹⁷ Godine 1525. Vicko Priboević u opisu hvarske pjace u njenom zapadnom dijelu spominje ložu, smještenu između ribarnice na zapadu i gradskih zidina na istoku (zidine koje opasuju Grodu).¹⁸

16 Duboković, N. (1962.): Nekadašnji izgled sklopa kneževe palače u Hvaru, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji br. 14*, Split, str. 191.

17 Naziv „*Logia Diedo*“ prvi put se spominje u dokumentu iz 18. prosinca 1529. V.: Bučić, R. (1956.): nav. dj.: str. 46.

18 Bučić, R. (1956.): nav. dj.: str. 28.

3 Veduta grada Hvara sa juga, Francesco Camotio, 1571. godine – prepoznajemo sat-kulu, Donju kulu i između njih gradsku ložu, nad kojom je komunalna palača, a zapadno od navedenog sklopa moguće i građevinu stare lože.

Panorama of the City of Hvar from the south, Francesco Camotio, 1571 – we recognise the Clock Tower, the Lower Tower and in between the town loggia with the Municipal Palace above it and west of said complex possibly also the structure of the old loggia.

3a Detalj vedute grada Hvara

3a Detail of the City of Hvar panorama

Gradski trg Pjaca sredinom XVI. stoljeća popločan je samo djelomično, a među prvima, već 1537. godine popločan je prostor pred ložom i komunalnom palačom, te je za tri stube deniveliran od ostalog dijela trga, a tako je sačuvano do danas. Na tom su otvorenom prostoru knezovi izdavali presude i naredbe, i to prema dokumentima u razdoblju od 1540. do 1589. godine.¹⁹

Prema podacima iz 1547. godine Veliko vijeće sastajalo se u dvorani palače, dok se Malo vijeće sastajalo u loži.²⁰

Tijekom turskog napada na grad 1571. godine Komunalna palača je zapaljena. Popravci su brzo uslijedili, tako je već 1575. godine popravljena velika dvorana. No uskoro, 1579. godine došlo je u Hvaru do novog opsežnog stradanja, kada je eksplozijom baruta u tvrđavi Fortici sagrađenoj nad gradom uslijed udara groma došlo do eksplozije većih razmjera koja je u velikoj mjeri razrušila grad, pri čemu je osobito stradala gradska loža. Tada se razmatrala mogućnost rušenja stare lože vezano za obnovu Diedove lože, jako stradale u požaru. Predlagani su novi položaji

19 Isto.

20 Bučić, R. (1956.): nav. dj.: str. 37.

4 Veduta grada Hvara. Angelo degli Oddi, 1584. godine. Na crtežu je prepoznatljiva sat-kula, te sklop građevina zapadno od nje, od kojih bi jedna trebala biti gradska loža.

Panorama of the City of Hvar. Angelo degli Oddi, 1584. The Clock Tower and the complex of structures west of it, of which one should be the town loggia, are recognisable in the drawing.

4a Detalj vedute grada Hvara
Detail of the City of Hvar panorama

gradnje, među ostalim i izgradnja na vrhu zapadnog gata, uz mandrač.²¹ O stanju stare lože, čije se rušenje razmatralo, i stanju Diedove lože nakon stradanja u turskoj provali najbolje govori dokument iz 1579. godine, u kojem Andrija Ciganović nudi providuru Markantonu Venieru da će o svom trošku staru ložu porušiti ili prenijeti na položaj Diedove lože kako bi u zakup dobio teren stare lože. U ovom je dokumentu precizno opisan položaj Diedove lože kao „*sotto el Palazzo dietro le toretta nell intesso loco ove era l'altra che per l'incursione turcesca fu bruciada et rovinada.*“²² Dakle, iz navedenog dokumenta saznajemo da je Diedova loža zapaljena i toliko oštećena da ju je potrebno ponovno sagraditi, te da je stara loža vrijedna razgradnje i ponovnog korištenja pojedinih klesarskih elemenata, čim se Ciganović obvezuje da nakon rušenja prenese o svom trošku kamenje i stupove na za to određeno mjesto gdje bi se ponovno gradila Diedova loža.

Analizirajući povijesne prikaze grada Hvara s kraja XVI. stoljeća, a prije navedenih stradanja, zaključujemo da je Diedova loža bila građevina skromnijeg oblikovanja, sa središnjim ulazom, bez značajnijih arhitektonskih obilježja.

21 Bučić, R. (1956.): nav. dj.: str. 20., isprava od 20. studenog 1579. godine, prijepis u Arhivu Remigija Bučića.

22 Isprava iz Arhiva Remigija Bučića. V.: Bučić, R. (1956.): nav. dj.: str. 46.

5 Ograda s nizom stupića tipologije „dvostruka kruška“ (foto: A. Gamulin, 2013.)

„Double pear“ balustrade with a series of balusters (photo: A. Gamulin, 2013)

(sl. 4, 4a). Svi je prikazi, međutim, pozicioniraju između Donje kule i Sat-kule, čime dobivaju na uvjerljivosti prikazivanja građevine.

Uz navedena stradanja, grad je 1576. godine pogodila i epidemija kuge, no unatoč svemu u većoj je mjeri uslijedila obnova, tako da grad i njegove javne građevine postaju veliko gradilište. Novac za obnovu dijelom se priskrbljuje od prodaje soli pučanstvu, a uz suglasnost mletačke uprave (sol se ranije dijelila). Uz radove na obnovi komunalne palače ponovno se gradi gradska loža u manirističkom oblikovanju, kakvu je poznajemo do danas. Cvito Fisković novo oblikovanje pripisuje bračkom arhitektu i klesaru Trifunu Bokaniću (1575. – 1609.),²³ koji je zajedno s drugim članovima obitelji²⁴ djelovao u Zadru²⁵, Trogiru²⁶, Splitu, Omišu, te pred kraj života i u Hvaru. Unatoč kratkom životu, Trifun je ostavio bogat opus u kojem se ističu zvonici i lože Hvara i Trogira, oltari u Hvaru, Zadru i Visu²⁷, te obnove katedrale i trgova²⁸. O Bokanićevim radovima u drugim sredinama do sada je iscrpno pisano, poglavito povodom 400-godišnjice njegova rođenja, a ovom bismo se prigodom uz ostale

23 Fisković, C. (1973.-1974.): Trifun Bokanić na Hvaru, *Peristil – zbornik radova za povijest umjetnosti 16-17*, Zagreb, str. 56-57.

24 Spominju se Trifunov otac Jerolim, brat mu Nikola, njegova braća i rođaci Petar, Ivan i Jerolim mlađi, a među članovima obitelji nalazimo i Ivana i Jurja Bokanića, sve članove poznate klesarske radionice iz Pučišća na Braču, koja će u dužem vremenskom razdoblju biti djelatna na prostorima srednje Dalmacije.

25 Domančić, D. (1956.): Bokanićev ninski oltar, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 10*, Split, str. 211-216., Bužančić, R. (2010.): Trogirski i hvarski opus Trifuna Bokanića, *Klesarstvo i graditeljstvo broj 1-2, god. XXI*, Pučišća, str. 19-21.

26 Prijatelj, K. (1952.): Bokanićeva radionica u Trogiru, *Analitički historijskog Arhiva JAZU u Dubrovniku, VIII-XIX*, Dubrovnik, str. 271., Bužančić, R. (2010.): nav. dj.: str. 6-18.

27 Demori Staničić, Z. (2010.): Oltari radionice Bokanićevih na Visu, *Klesarstvo i graditeljstvo broj 1-2, god. XXI*, Pučišća, str. 35-45.

28 Bokanić i njegova radionica sudjelovali su u izgradnji zvonika trogirске katedrale i zvonika benediktinske crkve u Trogiru, u popravcima zvonika dominikanskog samostana u Hvaru i Bolu, a moguće i u popravcima zvonika splitske katedrale i franjevačkog zvonika u Hvaru.

6 Postament stupa s uklesanom godinom 1601. i inicijalima C. C. (foto: A. Gamulin, 2013.)
Pedestal of column with engraved year 1601 and initials C.C. (photo: A. Gamulin, 2013)

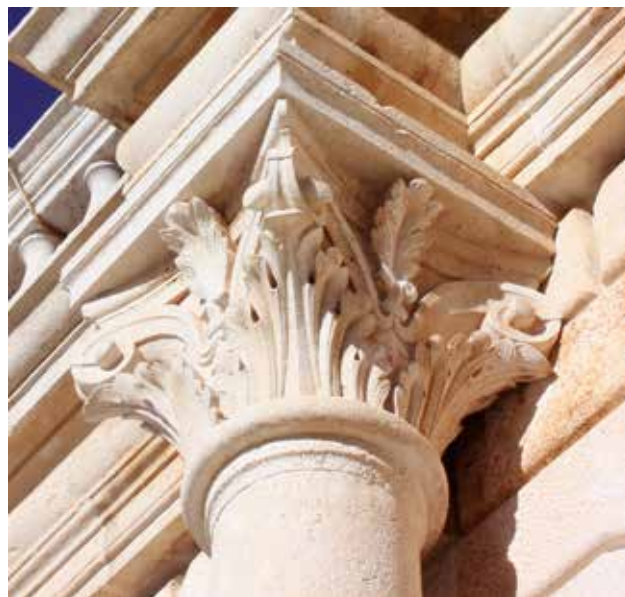
radove koji mu se atribuiraju u gradu Hvaru²⁹ posebno osvrnuli na oblikovanje hvarske lože, a u svjetlu najnovijih restauratorskih radova na njenom glavnom pročelju.

Trifun Bokanić dolazi u Hvar 1604. godine, budući da je godinu ranije, 1603. godine, završio radove na gornjem dijelu zvonika trogirskoga katedrale.³⁰ Krajem 1604. godine, 8. prosinca, Trifun je u Hvaru krstio sina, kojeg je po ocu nazvao Jerolim³¹. Za stolnu crkvu u Hvaru Trifun izrađuje kameni oltar Gospe Karmelske, koji je 1750. godine prodan u selo Brusje, gdje je njegov gornji dio ugrađen kao glavni

29 Uz atribuirana djela Gospina oltara iz katedrale i hvarske lože, Trifunu Bokaniću, odnosno njegovoj radionici u Hvaru se atribuiraju i intervencije na gradskom trgu, klupe uz sjeverno pročelje fontika, koje su oblikovanjem slične klupama koje je radio za trogirsku ložu, pregradnje na zgradi arsenala, posebno na oblikovanju glavnog luka, intervencije na zvoniku i portalu dominikanske crkve sv. Marka, te popravci zvonika franjevačke crkve u Hvaru. V: Prijatelj, K. (1985.): Dvije potvrde za radionicu Tripuna Bokanića, *Zbornik za likovne umjetnosti* 21, Novi Sad, str. 331-339., Tudor, A. (2009.): Dominikanci u Hrvatskoj, *Katalog graditeljstvo*, G9, Hvar, Samostan sv. Marka Evanđelista, Zagreb, str. 278., Bužančić, R. (2010.): nav. dj.: str. 22.

30 Prijatelj, K. (1952.): Bokanićeva radionica u Trogiru, *Anali Historijskog Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, sv. I.*, Dubrovnik, str. 269. Prema ovdje iznesenim dokumentima više se ne može smatrati da je Trifun Bokanić poslije 1603. godine ostao u Trogiru.

31 Fisković, C. (1961.): Ljetnikovac Hanibala Lucića u Hvaru, *Anali historijskog Instituta u Dubrovniku, VIII-XIX*, Dubrovnik, str. 195.

7 Detalj kapitela (foto: A. Gamulin, 2013.)
Detail of capital (photo: A. Gamulin, 2013)

oltar crkve sv. Jurja. Uz stilske poveznice s oltarom iz župne crkve u Ninu, koji Trifun Bokanić i potpisuje, Cvito Fisković citira dokumente iz Arhiva crkvinarskva stolne crkve u Hvaru, koji izrijeком spominju troškove u iznosu od 120 dukata koji su 10. srpnja 1605. godine isplaćeni protomajstoru Trifunu Bokaniću na ime izrade gornjeg dijela kamenog oltara u Gospinoj kapeli hvarske stolnice.³² Analizirajući oblikovanje anđeoskih glava s oltara iz hvarske stolnice³³ (danas u Brusju), kao i glavu žene s ninskog oltara,³⁴ Cvito Fisković prvi je hvarsku ložu atribuirao Trifunu Bokaniću. Iako nema poznatih podataka o vremenu gradnje hvarske lože, niti su izrijeком poznati njezini graditelji, Cvito Fisković navodi bilješku iz prvog sveska obračuna gradnje hvarske stolne crkve, datiranu u 14. veljače 1609. godine,³⁵ iz koje se zaključuje da je graditelj Gospina oltara i protomajstor hvarske lože ista osoba, dakle Trifun Bokanić, temeljem ranije citiranih dokumenata. Sve do Fiskovićeve atribucije hvarska se loža pripisivala mletačkom graditelju Micheleu Sanmicheliju (1484. – 1559.). Rad Michelea Sanmichelija i njegovog nećaka Giana Girolama, koji je većinom realizirao njegove projekte, bio je poznat u Dalmaciji, posebno zahvati na zadarskim fortifikacijama i gradnja monumentalnih gradskih vrata, dok se zadarska

32 Fisković, C. (1973.-1974.): Trifun Bokanić na Hvaru, *Peristol – zbornik radova za povijest umjetnosti 16-17*, Zagreb, str. 53.

33 Fisković, C. (1973.-1974.): nav. dj.: str. 56, sl. 3.

34 Domančić, D. (1956.): nav. dj.: str. 214-215., sl. 52. Renesansni oltar koji je izvorno stajao u zadarskoj crkvi sv. Marije, a 1841. godine premješten je u župnu crkvu u Ninu, Domančić datira oko 1600. godine, za vrijeme Bokanićevog rada u Trogiru. Na oltaru je sačuvan natpis klesan klasičnom kapitalom: TRIPHONIS BOCHANICH BRACHIENSIS OPVS.

35 Fisković, C. (1973.-1974.): nav. dj.: str. 57. Citat: „Isplaćeno je Mihui Visatoviću i peptorici njegovih drugova petnaest novčića što su donijeli iza crkve kraj sv. Lucije, veliki kamen, dvije stope i komad stupa iz skladišta obitelji Paladini, gdje bijahu ostavljeni u ono vrijeme kada je protomajstor lože učinio kameni Gospin oltar.“

8 Detalj piramidalnog završetka (foto: Z. Bočina, 2013.)
Detail of pyramidal ending (photo: Z. Bočina, 2013)

loža sagrađena 1561. godine atrubuiru Gian Girolamu Sanmicheliju, graditelju šibenske tvrđave sv. Nikole. Bokanić se zasigurno upoznao s njihovim ostvarenjima za vrijeme boravka i rada u Zadru, i njihov je rad na njega ostavio značajan utjecaj.³⁶

Gradska loža građevina je pravokutnog tlocrta, čije je glavno pročelje raščlanjeno sa sedam lukova izvedenih u jastučasto obrađenim klesancima *bugnato* obrade. Središnji luk ujedno je i centralni ulaz u građevinu, naglašen s pet kamenih stuba. Građevina je postavljena na kamenu postament, a svi su lukovi osim središnjeg opremljeni ogradama od kamenih stupića tipologije „dvostruka kruška“ s bisernim nizom, te povezani profiliranim rukohvatom (sl. 5), a istovjetno oblikovanje ritmizirano profiliranim pilastrima dobiva i atika lože. Ogradu sastavljenu od stupića ovakvog oblikovanja nalazimo na trogirskoj loži, na kojoj je Bokanić radio 1606. godine³⁷, kao i na ranije spomenutom Lucićevom ljetnikovcu iz 1532. godine. Nakon izvedbe ograde na loži, stupiće tipa „dvostruka kruška

36 Bokanić je u Zadru radio na crkvi sv. Šimuna. Utjecaj Sanmichelijeve arhitekture očit je na oblikovanju južnih gradskih vrata u Trogiru, koja Bokanić gradi 1593., kao i na hvarskoj loži. Utjecaj se očituje u rustično obrađenim *bugnato* klesancima na pilastrima gradskih vrata, kao i na lukovima hvarske lože, gdje u zaglavnom kamenu lukova ugrađuje reljefe, kako je to Sanmicheli oblikovao na loži i Kopnenim vratima u Zadru.

37 Ivančević, R. (1991.): Trogirski loža: *TEMPLUM IVRIS ET ARA IVSTITIAE* (1417), *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 31, Split, str. 115-150.

9 Detalj reljefa lavova s kartušama grbova, postavljenih nad glavnim ulazom (foto: Z. Bočina 2013.)

Detail of lion relief with cartouches of coats of arms placed above the main entrance (photo: Z. Bočina 2013.)

s bisernim nizom“ dobivaju i druge hvarske građevine, belveder hvarskog kazališta dovršen 1612. godine,³⁸ dvorišni balkon palače Radošević, kao i zvonik franjevačke crkve, obnovljen u drugoj polovini XVI. stoljeća, stoga pretpostavljamo da su nastali pod Bokanićevim utjecajem ili radom njegove radionice.³⁹

Pred pilastrima lukova lože, na povišenim postamentima ukrašenim plitkim piramidalnim završetcima postavljeni su monolitni kameneri stupovi. Na bočnoj strani drugog po redu postamenta, gledano sa zapada, uklesana je godina 1601. i inicijali C. C., za koje Cvito Fisković smatra da su to možda inicijali gradskog kneza Cristofora Capella (1601. – 1603.), čime se dokumentira dokle je stigla gradnja za njegovog mandata. (sl. 6). Nadalje će ostati otvorena dilema je li loža posve nova arhitektonska kompozicija, građena novim klesarskim elementima, ili su neki elementi reutilizirani s oštećene Diedove lože, ili pak preneseni sa stare lože, kako je navedeno u ranije spominjanim dokumentima. Daljnja oštećenja koja su dovela do znatne zamjene klesane građe na pročelju, pa je prema tome znatno smanjen opseg izvorne klesane građe, onemogućavaju ovakve analize.

Baze i kapiteli stupova oblikovani su stiliziranom floralnom dekoracijom; kompozitni kapiteli uz volute i akantusove listove u središnjoj su zoni ukrašeni palminim listom (sl. 7). Niz od osam stupova drži klesani vijenac bogate profilacije koji završava kamenom ogradom terase nad ložom, koju čini niz stupova tipologije „dvostruka kruška“ ritmiziranih pilastrima postavljenim u osi stupova pročelja. Na pilastrima ograde su piramidalni završetci postavljeni na kamenim kuglama (sl. 8). Ovakvi su piramidalni završetci izazivali dvojbe pripadaju li izvornoj kompoziciji ograde

38 Ostatci ovako oblikovane ograde pronađeni su tijekom konzervatorskih istraživanja na katu zgrade kazališta i arsenala 2005. godine, razgradnjom recentno sagrađenog pregradnog zida. Tom prigodom su ostatci stupića dokumentirani, a dokumentacija se čuva u Planoteci Konzervatorskog odjela u Splitu.

39 Stupić tipologije „dvostruka kruška“ s bisernim nizom u Hvaru je izveden na renesansnom ljetnikovcu Lucić, čija je gradnja započela 1532. godine, pa je moguće da je upravo ova oграда postala uzor kasnijim primjerima. V.: Fisković, C. (1961.): Ljetnikovac Hanibala Lucića u Hvaru, *Anali historijskog Instituta u Dubrovniku, VIII-XIX*, Dubrovnik.

10 Reljefi postavljeni u zaglavnom kamenu lukova, od zapada prema istoku pročelja. Drugi i šesti reljef gledano sa zapada nisu izvorni (foto: Z. Bočina 2013.)

Reliefs placed in the arches' key stones, from west to east of the facade. Looking from the west, the second and sixth relief are not original (photo: Z. Bočina 2013)

ili su dodani kasnije.⁴⁰ Godine 1713. – 1721. preoblikovan je ulaz u mandrač izgradnjom zapadnog mulića, kada su sagrađeni okolni zidovi na uglove kojih se postavljaju piramidalni završetci.⁴¹ S obzirom na to da se u to vrijeme uređuje i gradska loža, neki autori smatraju da piramide na atici lože ne pripadaju izvornom projektu, već su postavljene početkom XVIII. stoljeća.⁴² U prilog izvornoj arhitektonskoj kompoziciji idu Bokanićevi radovi na zvoniku benediktinskog samostana u Trogiru iz 1598. godine, gdje ugrađuje fijale piramidalnog oblikovanja, kao i radovi na uređenju trogirskog trga, gdje 1600. godine postavlja obelisk piramidalnog oblikovanja.

Nad glavnim ulazom u ložu postavljena je puna ograda s reljefima dvaju sučelice postavljenih lavova koji nose dvije kartuše s grbovima, čije su heraldičke oznake radirane (sl. 9).⁴³ Cvito Fisković uočio je 50-ih godina XX. stoljeća na zapadnom grbu tri kosa pojasa, pa je pretpostavio da bi to mogla biti heraldička oznaka kneza i providura Julija Contarinija (1603. – 1605.), za čijeg se mandata loža moguće dovršavala. Danas heraldičke oznake više nisu čitljive, a i drugi grb je potpuno otučen.⁴⁴

U tjemenu lukova, na poziciji zaglavnog kamena postavljeni su reljefi ljudskih glava, koji prikazuju likove različitih dobi i spola (sl. 10).⁴⁵ Od ukupno sedam reljefa dva reljefa nisu izvorna, i to reljef glave mlade djevojke postavljen

drugi slijeva, i reljef glave mladenačkog maskerona postavljen u tjemenu šestog luka.⁴⁶

Reljefne prikaze ljudskih glava Bokanić je često primjenjivao ne samo na atribuiranim oltarima, danas u Ninu i Brusju, već ih nalazimo i na prozorima trogirske vijećnice, kao stilizirane konzole prozora crkve sv. Šimuna u Zadru, u dvorištu palače Lucić u Trogiru, na trogirskom zvoniku i zvoniku crkve sv. Marka u Hvaru, kao i na kruni bunara palače Lucić i kaminu kuće Kvarko u Trogiru.⁴⁷ I kompozitni kapiteli, oblikovani od voluta, akantusovih listova i središnje pozicioniranog palminog lista (sl. 11) veoma nalikuju kapitelu na štandarcu za zastavu iz Trogira, izrađenom 1605. godine, koji je Bokaniću atribuirao Kruno Prijatelj.⁴⁸ Dakle, iako dokumenti tek sporednom bilješkom iz Biskupskog arhiva povezuju ložu s Trifunom Bokanićem, cijeli niz oblikovnih elemenata koje je protomajstor koristio u svojim ranijim, a atribuiranim radovima upućuju na njegov rad i na hvarskoj loži.

Već 1666. godine loža ponovno treba ozbiljne popravke, jer su se srušili neki stupovi,⁴⁹ a 1704. godine loža je bez krova, s ruševnim zidovima, tako da su Hvarani preko svojih poslanika zamolili i dobili od generalnog providura dopuštenje da izvanredno troše za popravak javnih građevina, među ostalim i za ložu (sl. 12). Temeljem zapisnika Malog vijeća iz iste godine, počeli su se vršiti mnogi radovi na popravcima javnih građevina, mandrača i kneževe palače,⁵⁰ a još 1713. godine pristizao je iz Mletaka materijal za sanaciju lože. Popravci na loži odvijali su se sve do 1721. godine, a na nekima sudjeluje i splitski graditelj Matej Derossi, koji je angažiran i na izgradnji pročelja hvarske katedrale. Godine 1723. Hvarani su ponovno ponudili prihod od soli kako bi se investiralo u popravak javnih građevina.⁵¹

40 G. Novak i R. Bučić smatraju da su piramidalni završetci na ogradi lože dodani početkom XVIII. stoljeća, dok K. Prijatelj smatra da su piramide integralni dio projekta i atribuirao ih Bokaniću, a kao argument navodi malu piramidu-obelisk vrh stupa pred stolnom crkvom u Trogiru, podignutu 1600., također postavljenu na četiri kamene lopte kao i hvarske, a izgrađenu u vrijeme Bokanićevog trogirskog opusa. V.: Fisković, C. (1973.-1974.): nav. dj.: str. 61.

41 Štambuk, I. (1976.): Razvoj hvarske pjace, *Hvarski zbornik 4*, Split, str. 271.

42 Remigije Bučić smatra da je Matej Derossi izradio obeliske (piramide) na balustradi terase na loži.

43 C. Fisković smatra da se jedan grb odnosio na kneza Anzola Orija, koji je svečano dočekan u Hvaru 1657. godine. V.: Fisković, C. (1973.-1974.): nav. dj.: str. 60.

44 Iako su heraldičke oznake grbova danas nečitke, oblikovanje kartuše grbova ukrašenih reljefima ljudskih glava moguće je povezati sa spomenikom kneza Dominika Minija na trogirskom trgu, postavljenom 1600. godine ili s grbom kneza Dominika Contarinija postavljenog 1609. u atriju trogirske komunalne palače, gdje su kartuše grbova ukrašene na identičan način. V.: Bužančić, R. (2010.): nav. dj.: str. 13, 18.

45 Fotografije svih reljefa prvi je objavio Cvito Fisković. V.: Fisković, C. (1973.-1974.): nav. dj.: str. 62-63.

46 Navedeni reljef nije prikazan na Hauserovom nacrtu iz 1895. godine, niti na Ivekovićevom nacrtu iz 1901. godine, pa pretpostavljamo da je postavljen tijekom obnove lože u 1903. godini.

47 Bužančić, R. (2010.): nav. dj.: str. 5-27.

48 Horvat, A.; Matejčić, R.; Prijatelj, K. (1982.): *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, str. 664.

49 "Rimete le colonne della Loggia precipitate" V.: Bučić, R. (1956.): nav. dj.: str. 47.

50 Bučić, R. (1956.): nav. dj.: str. 24. Spominju se i popravci ribarnice, klaonice, mula i mandrača.

51 Bučić, R. (1956.): nav. dj.: str. 8.

11 Detalj luka klesanog „bugnato“ klesancima sa zaglavnom kamenom ukrašenim reljefom ljudske glave (foto: Z. Bočina 2013.)

Detail of arch carved in ashlar /bugnato/ masonry with key stone decorated with a relief of a human head (photo: Z. Bočina 2013)

Godine 1743. Komunalna palača je znatno stradala u požaru, a 1747. požar je oštetio netom opremljenu ložu, pa je sljedećih godina ponovno slijedio popravak građevina. Troškovi popravka znatno su nadilazili mogućnosti komune, stoga je u Mletke poslano izaslanstvo da ishodi pomoć.

Godine 1807. Hvar je pretrpio višednevno bombardiranje ruske flote, u kojem je najviše stradala gradska loža.⁵² Razmjeri oštećenja najbolje se čitaju na nacrtu glavnog pročelja lože (sl. 13), na kojem je mapirana uporaba klesarskih alata koji su korišteni prilikom obrade klesanaca na pročelju. Upotreba „bučarda“, karakteristična za klesarstvo XIX. stoljeća,⁵³ uočava se na obradi klesanaca kojima su zamijenjeni oni oštećeni u bombardiranju. Zamijenjeni klesanci razlikuju se i kvalitetom kamena, pa se čini da su s obzirom na strukturu i boju dopremljeni iz bračkih kamenoloma, za razliku od izvornog kamena, koji je žućkastije boje i s nakupinama željeznog oksida koji probija kroz kamenu strukturu, a vjerojatno je dopremljen iz hvarskih, danas ugašenih kamenoloma.

Sklop komunalne palače kao i prostor lože koristile su austrijska i francuska uprava, koje su smijenile mletačku vlast. Unatoč činjenici što je građevinsko stanje sklopa već bilo veoma trošno, u razdoblju od 1831. do 1833. godine u loži austrijska vojska ima stan za posadu i magazin za hranu, a sredinom XIX. stoljeća koristio ju je austrijski garnizon, koji je napustio Hvar 1868. godine, dvije godine nakon Viške bitke. Kako je u loži stanovala vojska, otvori s lukovima bili su zazidani ciglama⁵⁴ (sl. 14). Hvarska općina teškom mukom je popravljala ložu sredstvima koja je dobivala od vojske na ime najma od korištenja lože, tako je 1850. godine kamenom popločana terasa lože.

52 Štambuk, I. (1976.): nav. dj.: str. 274.

53 Klesarski alat „bučarda“ ne pojavljuje se prije XIX. stoljeća. Popravci se razlikuju u kvaliteti kamena, zamijenjeni su klesanci od bijelog kamena bračkih kamenoloma.

54 Duboković, N. (1962.): Nekadašnji izgled sklopa kneževе palače u Hvaru, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji br. 14*, Split, str. 200.

12 Oltarna pala iz crkve sv. Venerande u Hvaru, druga polovina XVII. stoljeća, fundus Biskupskog muzeja u Hvaru; na veduti grada uočavamo komunalnu palaču i gradsku ložu kakvu poznajemo i danas (foto: Z. Demori Staničić, 2012.)

Altarpiece from the Church of St. Veneranda in Hvar, 17th century, second half, holdings of the Diocesan Museum in Hvar; on the city panorama we see the Municipal Palace and the town loggia as we know it today (photo: Z. Demori Staničić, 2012)

Godine 1868. osnovano je u Hvaru Higijeničko društvo,⁵⁵ s ciljem razvoja zdravstvenog turizma, koje uočava potencijal sklopa komunalne palače za buduću namjenu hotela-sanatorija. Hvarska općina dala je društvu na raspolaganje već trošan sklop, koji Društvo 1881. godine kupuje, dobivši financijsku potporu od cara Franje Josipa I. Društvo je istovremeno uzelo u zakup gradsku ložu u razdoblju od 1868. do 1899. godine, u kojoj je uredilo *Cursalon*,⁵⁶ uz uvjet da rekonstruira i popravi terasu lože i pojedine oštećene elemente na pročelju.

Društvo je imalo ambicija urediti kneževu palaču, no zbog visokih troškova obnove i nedostatka sredstava do toga nije dolazilo, pa su konačno ruševne zgrade komunalne palače porušene kako bi se na toj lokaciji izgradila zgrada hotela,⁵⁷ po nacrtima arhitekta Bernarda Schwarzara, uvaženog stručnjaka za sanatorije.⁵⁸

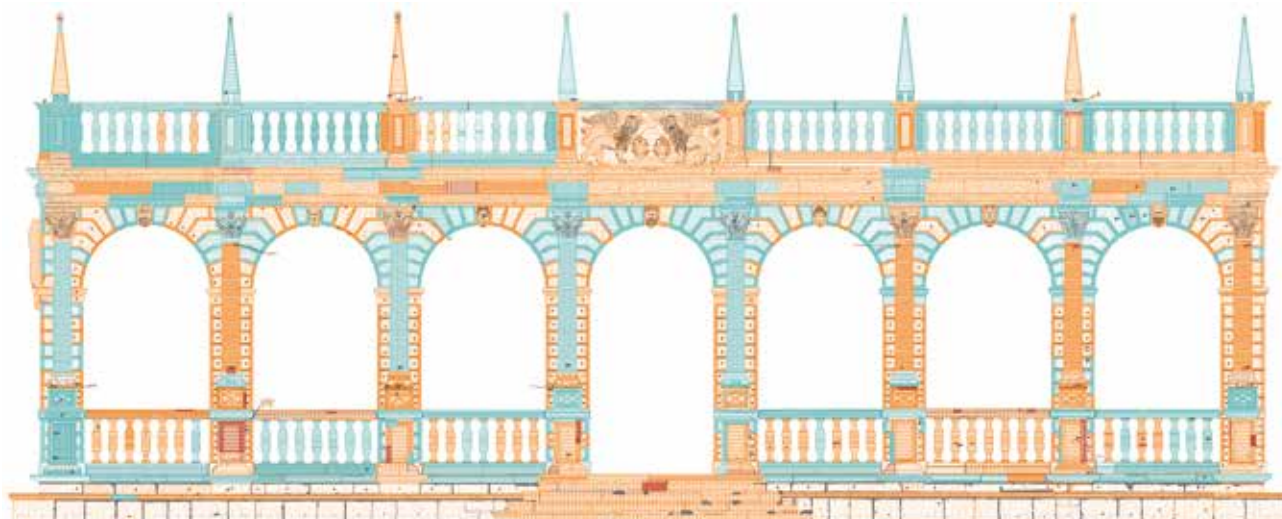
Na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće loža zaokuplja pozornost ranih konzervatora koji djeluju u Dalmaciji, tako da njeno južno pročelje 1895. godine dokumentira Alfons Hauser (sl. 15), koji će na Hvaru raditi i sanaciju zvonika i projektirati kapelu u obuhvatu svetišta nekadašnje crkve sv. Marka; ložom se u razdoblju od 1901. do 1910. godine bavi

55 Higijeničko društvo osnovao je mali skup hvarskih intelektualaca u suradnji s dr. Franzom Ungerom, liječnikom i botaničarem iz Štajerske, s ciljem razvoja medicinskog turizma. V.: Novak, G. (1976.): Rušenje i preobražaj sklopa kneževе palače u Hvaru, *Hvarski zbornik 4*, Split, str. 281.

56 Duboković, N. (1962.): nav. dj.: str. 201., Bučić, R. (1956.): nav. dj.: str. 40.

57 Bučić, R. (1956.): nav. dj.: str. 40. Projekte za izgradnju hotela (danas hotel "Palace"), kao i za preoblikovanje nekadašnjeg sklopa komunalne palače izradio je 1880. godine arhitekt Bernardo Schwarzar.

58 Originalni nacrti arh. Schwarzara čuvaju se u fundusu Muzeja hvarske baštine. V.: G. Novak, G. (1976.): Rušenje i preobražaj sklopa kneževе palače u Hvaru, *Hvarski zbornik 4*, Split, str. 283.

13 Nacrt klesarske obrade pročelja (crtež: Arhitektonski laboratorij LAIRA s.r.l., Padova, 2012.)

13 Drawing of the facade masonry technique (drawing: Architecture Lab LAIRA s.r.l., Padua, 2012)

14 Franz Petter, sredina XIX. stoljeća, veduta grada Hvara, gradska loža u prvom planu

Franz Petter, mid-19th century, panorama of the City of Hvar, town loggia in the forefront

i Ćiril Iveković, koji izrađuje arhitektonsku dokumentaciju južnog pročelja te daje smjernice za obnovu, a sačuvana je i arhitektonska snimka južnog pročelja lože i komunalne palače iz 1901. godine koju je izradio austrijski arhitekt Adolf Schlauf.⁵⁹ O sudbini sklopa komunalne palače i lože očitovat će se i don Frane Bulić (sl. 16, 16a).

Godine 1903. uklonjena je Donja kula, unatoč nastojanju dijela članova Higijeničkog društva, a posebno don Frane Bulića, arheologa i konzervatora, da se kula sačuva i uklopi u sklop budućeg hotela, koji se gradio u razdoblju od 1893. do 1903. godine. Bulić je još 1897. godine uputio pisma Općinskom upraviteljstvu u Hvaru iz kojih se vidi da su on osobno i Središnje povjerenstvo za istraživanje i čuvanje kulturnih spomenika u Beču zahtijevali da se Donja kula

⁵⁹ Nacrt arhitekta Adolfa Schlaufa iz 1901. godine čuva se u Staroj planoteci Konzervatorskog odjela u Splitu.

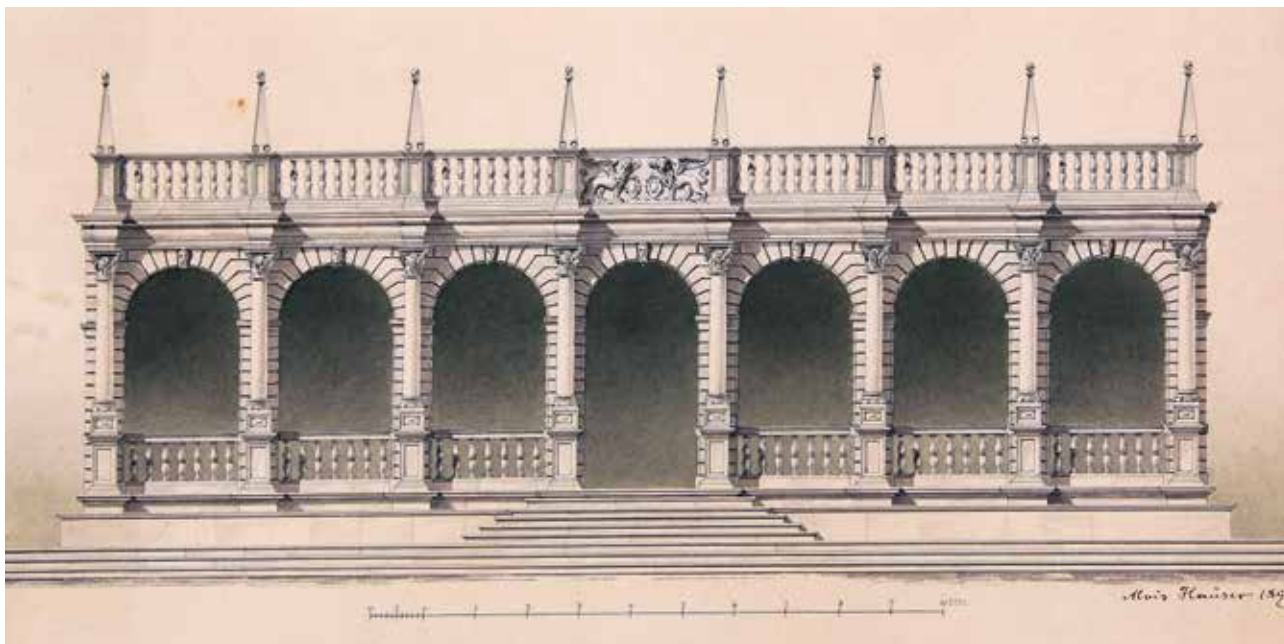
sačuva, kako bi postala aneks lječilišnom hotelu.⁶⁰ Na sreću, opće javno mnijenje išlo je u prilog spašavanja lože, koja se također nalazila u bijednom stanju, pa je 1903. godine po nacrtima inženjera Ćirila Ivekovića loža renovirana i izgrađen je „Cursalon“ – stražnja dvorana lože (sl. 17).⁶¹ Od porušene Donje kule spašen je jedino reljef lava koji je bio ugrađen u južno pročelje, a reljef je imao uklesanu godinu 1483. (za vrijeme kneza Lodovica Memma), koji je zajedno s ranije spomenutim reljefom lava s Gornje kule ugrađen u zapadno pročelje lože tijekom njene obnove, koju je proveo hvarski graditelj Šimun Marchi. U sklopu radova na pročelju lože rekonstruirano je i pročelje sat-kule.

Loža, koja je i danas u vlasništvu grada Hvara, posljednji je put renovirana u razdoblju od 1968. do 1971. godine po projektima arhitekta Miroslava Begovića, u sklopu unutrašnjeg uređenja hotela „Palace“, s kojim je funkcionalno povezana, tako da postaje reprezentativni prostor hotela, ali zadržava i javnu namjenu gradskog prostora.⁶² U sklopu unutrašnjeg uređenja loža je dobila novi kameni pod s lagan dvobojno poput šahovskog polja, drvene obloge na zidovima i spuštene stropove te prozračna nova ostakljenja, čime je ostvarena poveznica s vanjskim prostorom. Sanacija terase na loži provedena je u nekoliko navrata, kako bi se zaustavio prodor oborinske vode, a krajem XX. stoljeća postavljena je oblikovno neprikladna konstrukcija fiksne tende. Restauratorski radovi tijekom XX. stoljeća nisu sustavno provedeni, tako da su restauratorska dokumentacija zatečenog stanja iz 2012. godine i sanacija glavnog pročelja

⁶⁰ Novak, G. (1976.): Rušenje i preobražaj sklopa kneževе palače u Hvaru, *Hvarski zbornik* 4, Split, str. 284.

⁶¹ Štambuk, I. (1976.): nav. dj.: str. 275. Slavica Marković u monografiji o Ć. Ivekoviću navodi da su se radovi na hvarskoj loži odvijali 1910. godine, temeljem njegovih nacrti iz 1901. godine. V.: Marković, S. (1992.): *Ćiril Metod Iveković arhitekt i konzervator*, Zagreb, str. 120, 147, 157.

⁶² Bobovec, B. (2013.): Miroslav Begović, Zagreb, str. 233-237.

15 Pročelje hvarske lože, Alfons Hauser, 1895. (Arhiv stare planoteke Konzervatorskog odjela u Splitu)

Facade of the Hvar town loggia, Alfons Hauser, 1895, (Archives of old architectural documentation of the Conservation Department in Split)

16, 16a Fotografija hvarske lože, prije 1893. godine (Stara fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu, inv. broj 434.)

Photograph of the Hvar town loggia before 1893 (Old photo archives of the Conservation Department in Split, inventory number 434)

lože provedena tijekom jeseni 2013. godine od iznimne važnosti. Provedeni restauratorski radovi bit će detaljno obrađeni u zasebnom tekstu. Prostor lože i danas je središte javnog i kulturnog života grada Hvara.

LITERATURA

Bobovec, B. (2013.): *Miroslav Begović*, Zagreb.

Bučić, R. (1956.): *O javnim građevinama i zgradama u Hvaru*, Split.

Bužančić, R. (2010.): Trogirski i hvarski opus Trifuna Bokanića, *Klesarstvo i graditeljstvo br. 1-2, god. XXI.*, Pučišća.

Demori Staničić, Z. (2010.): Oltari radionice Bokanićevih na Visu, *Klesarstvo i graditeljstvo br. 1-2, god. XXI.*, Pučišća.

Domančić, D. (1956.): Bokanićev ninski oltar, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 10*, Split.

Duboković, N. (1962.): Nekadašnji izgled sklopa kneževе palače u Hvaru, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji broj 14*, Izdanje Konzervatorskog zavoda Dalmacije, Split.

Fisković, C. (1961.): Ljetnikovac Hanibala Lucića u Hvaru, *Anali historijskog Instituta u Dubrovniku, VIII-XIX*, Dubrovnik.

Fisković, C. (1973.-1974.): Trifun Bokanić na Hvaru, *Peristil – zbornik radova za povijest umjetnosti 16-17*, Zagreb.

Fisković, C. (1977.): Graditeljstvo grada Hvara u XVI. stoljeću, Matij Ivanić i njegovo doba, *Institut za hrvatsku povijest, Radovi 10*, Zagreb.

Gortan, F. (1976.): Hvar u djelima Vinka Pribojevića, *Hvarski zbornik 4*, Split.

Horvat, A.; Matejčić, R.; Prijatelj, K. (1982.): *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb.

17 Fotografija hvarske lože, nakon 1903. godine (Stara fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu, inv. broj negativa 2376.)

Photograph of the Hvar town loggia after 1903 (Old photo archives of the Conservation Department in Split, inventory number of the negative 2376)

Ivančević, R. (1991.): Trogirski loža: TEMPLUM IVRIS ET ARA IVSTITIAE (1417), *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 31, Split.

Lazzari, A.; Franceschi, S.; D'Incau, B.; Trška Miklošić, T.; Tudor, A. (2012.), *Loža u Hvaru*, Preliminarna istraživanja i konzervatorsko-restauratorski zahvat, Arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu, Padova-Hvar.

Marković, S. (1992.): *Ćiril Metod Iveković arhitekt i konzervator*, Zagreb.

Novak, G. (1976.): Rušenje i preobražaj sklopa kneževske palače u Hvaru, *Hvarski zbornik* 4, Split.

Piplović, S. (1987.): Rad Ćirila Ivekovića u Dalmaciji, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 13/1987., Zagreb.

Prijatelj, K. (1952.): Bokanićeva radionica u Trogiru, *Anali Historijskog Instituta Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, sv. I., Dubrovnik.

Štambuk, I. (1976.): Razvoj hvarske pjace, *Hvarski zbornik* 4, Split.

Šverko, A.; Šverko, I. (2010.): Projekt parternog uređenja glavnog trogirskog trga i karda iz polovice XIX. stoljeća, *Klesarstvo i graditeljstvo br. 1-2, god. XXI.*, Pučišća.

Tudor, A. (2009.): Dominikanci u Hrvatskoj, *Katalog graditeljstva*, G9, Hvar, Samostan sv. Marka Evanđelista, Zagreb.

Summary

ABOUT THE HISTORY OF THE HVAR TOWN LOGGIA ON THE OCCASION OF THE MAIN FACADE RESTORATION

The Hvar town loggia, built at the location north-west of the small harbour *mandrač*, is first mentioned in documents in 1249. Already in 1440 a new loggia was built at the current location and, according to preserved documents, up until 1589 both buildings - the „old“ and the „new“ loggia - existed in the town at the same time. The new loggia was built over a longer period of time and, since it was completed between 1515 and 1517 during the term

of governor /*provveditore*/ Victor Diedo, it has long been called „*Loggia Diedo*“. As a public town space, the loggia was used to hold meetings of the Small Council, trials and to conclude contracts. Located north-west of the small harbour *mandrač*, between the Lower Tower /*Donja kula*/ and the Clock Tower /*Sat kula*/ it was integral part to the administrative-residential complex of the Municipal Palace. The historical depictions of late 16th century show

the loggia as a modest structure with a door placed centrally and without significant architectural plastics. The structure was considerably damaged first in the Turkish attack on the city in 1571 and soon after in 1579 in the explosion of the powder mill in Fort *Španjoli*. The damages to the structure were to such extent that a decision was made to build a new loggia. In light of the shaping, the new structure has long been attributed to Veronese architect Michele Sanmicheli who built the Zadar Land Gate and the town loggia. Mid-20th century Cvito Fisković attributes the loggia to Brač master builder Trifun Bokanić, based on documents from the Hvar Diocesan Archives, where Bokanić is mentioned as the builder of Our Lady's altar in the Hvar Cathedral and of the town loggia. Although Sanmicheli's Zadar opus had an indisputable impact on Bokanić's architecture, which we recognise in the ashlar */bugnato/* masonry and relief key stones on the arches, as well as in monolithic columns on the Hvar loggia, however, the comparison with Bokanić's attributed works, primarily in Zadar and Trogir, as well as the recognisable stonemasonry technique, which we see in the formation of capitals, pyramidal endings, cartouches of coats of arms, and in particular relief depictions of human figures, confirm the given attribution.

Throughout the 18th century the loggia was repaired on several occasions, especially after 1807, when it has been directly hit in a Russian fleet attack. In the 19th century, when the arches on the

facade have been built in with bricks, the loggia was mostly used for inappropriate purposes such as accommodation for the Austrian garrison and food storage. In early 20th century the Municipal Palace complex was demolished in order to build the first hotel in Hvar and only the Clock Tower was preserved of the former residential-administrative complex. In later adaptations, the loggia was transformed into a „Cursalon“ and integrated into the hotel content, while the restoration of the facade was last done in early 20th century.

Restoration works on the main facade of the town loggia in Hvar have been carried out in fall 2013, while a year earlier the architectural documentation of the current condition of the loggia southern facade was made together with a conservation-restoration study, which included the mapping of construction materials, the ways of treatment of the stone, the types of damages and a proposal as to restoration and rehabilitation works. The documentation was made by Italian restorers of the company LAIRA s.r.l. from Padua together with restoration students from Italy, joined in the course of restoration works by Croatian restoration company NEIR d.o.o. from Split. The international cooperation project, launched at the initiative of the City of Hvar Italian Community, was financed from the funds of the Veneto Region and the budget of the City of Hvar and resulted in an exceptional restoration intervention that will be treated as a separate issue in a separate article.